

Jiří JELINEK, Eva ŠTROUGALOVÁ

Odpowiedzialność nieletnich w czechosłowackim prawie karnym*

Die Verantwortlichkeit der Minderjährigen im tschechoslowakischen Strafrecht

Obowiązująca ustawa karna z r. 1961, z uwzględnieniem nowelizacji, ustala odpowiedzialność karną nieletnich w rozdz. 7 części ogólnej, zatytułowanej: „Postanowienia specjalne o ściganiu nieletnich”. Postanowienia te stanowią wyraz szczególnej troski socjalistycznego społeczeństwa o młodzież, dlatego postępowanie karne w stosunku do nieletnich ma inny przebieg niż normalnie. Postanowienia o odpowiedzialności karnej nieletnich oraz postępowanie wobec nich za podstawowy cel przyjmują aspekt wychowawczy.¹

DEFINICJA TERMINU „NIELETNI”

Według § 11 ustawy karnej, jeżeli osoba dopuszczająca się czynu karalnego nie ukończyła w tym momencie 15 lat, nie odpowiada karnie. Natomiast według § 74 ust. 1 ustawy karnej osobom, które w momencie dopuszczenia się czynu karalnego ukończyły 15 lat, a nie przekroczyły 18 roku życia, przysługuje sąd opieki specjalnej. Zatem za nieletnią należy uważać osobę, która w chwili dokonywania czynu karalnego ukończyła 15 lat życia, ale nie przekroczyła 18 roku życia. Odpowiedzialność za czyny, które ustawa karna i ustawa o występach określają jako karalne, mogą ponosić tylko osoby, które — uwzględniając

* Artykuł stanowi skrót referatu przedstawionego na seminarium w Instytucie Prawa Karnego UMCS.

¹ Por. J. Hlavíčka: *Uplatňování některých ustanovení trestního zákona a trestního řádu v rámci zvláštní péče, kterou socialistická společnost věnuje mládeži v soudním řízení ve věcech mladistvých*, „Socialistická zákonost” 1974, č. 5; M. Cíř: *O některých otázkách kriminality mladistvých u nás*, „Právní obzor” 1976, č. 3; H. Válková, J. Voňková: *Úvahy nad účinností trestního postihu mladistvých*, „Prokuratura” 1988, č. 2.

stopień ich rozwoju fizycznego i psychicznego — są w stanie rozpoznać niebezpieczeństwo swoich postępów dla społeczeństwa i powstrzymać się od nich. Odpowiedzialność karna nieletniego zaczyna się pierwszego dnia po dniu, w którym ukończył 15 lat i kończy się w dniu ukończenia 18 roku życia. Jeżeli ktoś popełni czyn karalny w dniu swoich 15 urodzin, nie jest odpowiedzialny karnie, natomiast za czyn popełniony w dniu 18 urodzin odpowiada jeszcze jako nieletni. Jeżeli czyn karalny nie został dokonany jednorazowo lub nie we względnie krótkim czasie i trwa nadal, nie należy obciążać nieletniego za tę część, której się dopuścił przed ukończeniem 15 lat. Jeżeli sprawca podjął zachowanie, które składa się z wielu czynności lub pozostaje w stanie niezgodnym z prawem, przed ukończeniem 18 lat, a dokończył to zachowanie po osiągnięciu tego wieku, odpowiada według zasad ogólnych, a nie jako nieletni. W tych przypadkach nie stosuje się postanowień specjalnych o ściganiu nieletnich według rozdz. 7 części ogólnej ustawy karnej.

Granice czasowe określające pojęcie nieletniego — 15–18 lat odnoszą się do wszystkich czynów karalnych i występków. W czechosłowackim prawie karnym nie ma różnych granic wiekowych dla różnego typu czynów karalnych i występków.

Termin „nieletni” (*mladistvý*) używany jest w prawie karnym. Nie można go utożsamiać z terminem „małoletni” (*nezletilý*), używanym w prawie cywilnym. Pełnoletność nabywa się, według kodeksu cywilnego, przez ukończenie 18 lat życia, wcześniej ewentualnie przez zawarcie małżeństwa. W ten sposób osoba według prawa cywilnego pełnoletnia, która osiągnęła status pełnoletności przez zawarcie małżeństwa, jest z punktu widzenia prawa karnego nieletnia aż do osiągnięcia 18 lat.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA

Czyn karalny jest to czyn niebezpieczny dla społeczeństwa, jego cechy są omówione w ustawie karnej. Według § 3 ust. 2 ustawy karnej, czyn, którego stopień zagrożenia dla społeczeństwa jest nieznaczny, nie jest czynem karalnym, choćby wykazywał jego cechy. W przypadku nieletnich mówi się o czynie karalnym tylko wtedy, gdy stopień zagrożenia społecznego jest większy niż mały (§ 75 ustawy karnej). Zatem postanowienia prawa karnego są bardziej korzystne wobec nieletnich niż wobec dorosłych. Prawo karne żąda, by wobec nieletniego stopień niebezpieczeństwa czynu był większy niż mały. W przypadku dorosłego wystarczy, by był on większy niż nieznaczny.

W czechosłowackim prawie karnym wyróżnia się dwa rodzaje czynów karanych sądownie: czyny karalne i występki. Występki to delikty o mniejszym stopniu zagrożenia społecznego niż czyny karalne. W ustawie o występkach (Dz. U. 1969, nr 150) nie ma żadnych postanowień o społecznym zagrożeniu przez

występki popełnione przez nieletnich. W tej sytuacji używa się wskaźników z postanowień prawa karnego. Aby w przypadku nieletniego występki był karalny, stopień jego zagrożenia społecznego musi być większy niż mały (w przypadku dorosłego wystarczy, by był on większy niż nieznaczny). Ale dolna granica zagrożenia społecznego czynów nieletnich jest określona innym terminem. To, co byłoby występkiem lub czynem karalnym w wypadku dorosłego sprawcy, nie musi być karane w wypadku nieletniego. Ukaże to jasno następujący przykład.

Nieletni najczęściej popełniają czyny przeciwko własności zarówno w sektorze socjalistycznym, jak i prywatnym. Przy tym zachowaniu karalnym granicę między karalnym sądownie deliktem-występkiem przeciw własności w sektorze socjalistycznym i prywatnym (według § 3 ust. 1 prawa o występkach) a wykroczeniem administracyjnym (Dz.U. 1961, nr 60, § 19) stanowi szkoda szacowana z reguły na wartość ok. 400 koron, podczas gdy w wypadku sprawcy dorosłego występki byłby już przy wartości 200 koron. W przypadku nieletniego za występki może uchodzić spowodowanie szkody niższej niż 400 koron, jeżeli nieletni dokonywał wcześniej podobnych występów, wykonywał je w szczególnie niebezpieczny sposób itp.

Jeżeli chodzi o charakter czynów karalnych, których nieletni dopuszczają się najczęściej, to są to przestępstwa przeciw własności prywatnej i socjalistycznej: kradzież (§ 247 ust. k.), sprzeniewierzenie (§ 248 ust. k.), oszustwo (§ 250 ust. k.), rozkradanie majątku społecznego (§ 132 ust. k.). Nieletni bardzo często popełniają także czyny karalne polegające na nieuprawnionym używaniu cudzych środków komunikacyjnych (§ 209a ust. k.), czyn karalny pasożytnictwa (§ 203 ust. k.), występki pasożytnictwa (§ 10 ust. o wyst.), występki przeciw dyscyplinie pracy (§ 8c ust. o wyk.).

KARANIE NIELETNICH

Specjalną opiekę społeczeństwo socjalistyczne okazuje młodzieży, dlatego w przypadku nieletnich zmienia się lub uzupełnia niektóre postanowienia dotyczące karania lub uwalniania od kar. Cel karania, wypowiedziany ogólnie w § 23 ust. 1 ust. k., został w stosunku do nieletnich zmodyfikowany w § 76 ust. k. Według tego przepisu najważniejszym celem karania nieletnich jest troska o zachowanie charakteru wychowawczego kary. Wobec nieletniego kara musi zatem opierać się na wielu dodatkowych przesłankach: poznania jego cech indywidualnych, dzieciństwa, rodziny i środowiska.

Według § 78 ust. k., sąd może wyznaczyć nieletniemu następujące rodzaje kar: pozbawienia wolności, przepadek rzeczy i — jeśli nieletni pracuje — karę pieniężną lub naprawienie szkody. Inne rodzaje kar nie wchodzi w rachubę.

Kara pozbawienia wolności

Według § 79 ust. 1 ust. k., karę pozbawienia wolności, przewidywaną w części szczególnej ustawy karnej, obniża się nieletnim do połowy. Górna granica kary nie może przekraczać 5 lat, a dolna — 1 roku. W wyjątkowych zupełnie przypadkach, praktycznie tylko morderstwa, prawo pozwala na zasądzenie nieletniemu kary w granicach 5–10 lat, gdyż wymiar w granicach 1–5 lat nie odpowiadałby znaczeniu czynu karalnego i celowi kary. Ten wymiar stosuje się, gdy część szczególna ustawy karnej przewiduje karę śmierci, a zagrożenie społeczne czynu karalnego, sposób jego popełnienia, pobudki i następstwa są poważne (§ 79 ust. 2 ust. k.).²

Karę pozbawienia wolności można w przypadku nieletniego warunkowo zawiesić, jeśli nie przekracza 2 lat (§ 58 ust. 1 ust. k.). Podobna praktyka stosowana jest i w przypadku dorosłych. Wobec nieletniego sąd wyznacza okres próby od 1 roku do 3 lat (dla dorosłych od 1 roku do 5 lat).³

Według § 81 ust. 1 ust. k., karę pozbawienia wolności dla osób, które nie przekroczyły 18 lat życia, wykonuje się w specjalnych zakładach dla nieletnich, oddzielnie niż dla innego typu podsądnych. Jeżeli część czynu karalnego została popełniona po ukończeniu przez sprawcę 18 lat, skazany może odbyć karę w normalnym więzieniu lub — na mocy decyzji sądu (§ 81 ust. 2 ust. k) — także w zakładzie wychowawczym dla młodzieży.⁴

Jeżeli kara obejmuje większą liczbę czynów karalnych, z których jeden popełniony był przed ukończeniem przez sprawcę 18 lat życia, a inne po ukończeniu tego wieku, wówczas w odniesieniu do pierwszego czynu obniża się karę do połowy, a w odniesieniu do pozostałych czynów zachowuje się ją w normalnym wymiarze.

Przepadek rzeczy

Karę tę orzeka się wobec nieletniego wtedy, gdy są spełnione odpowiednie warunki prawne. Sąd może zarządzić przepadek przedmiotów (rzeczy): a) użytych do wykonania czynu karalnego; b) przeznaczonych do wykonania czynu karalnego; c) które sprawca pozyskał w wyniku czynu karalnego lub jako nagrodę za taki czyn; d) które sprawca nabył za rzecz uzyskaną przez czyn karalny (§ 55 ust. k.).

² Z. Sovák: *K předpokladům uložení trestu podle § 79 odst. 2 trestního zákona*, „Socialistická zákonost“ 1985, č. 4.

³ P. Šamko: *Možnosti súdov pri výchovnom pôsobení na podmínečne odsúdených mladistvých*, „Socialistické sudníctvo“ 1977, č. 5.

⁴ J. Bobek: *K aplikaci některých ustanovení trestních zákonů v řízení proti mladistvým*, „Socialistická zákonost“ 1982, č. 1.

Kara pieniężna

Zasądzenie tej kary zależy od określonych warunków, tj. od tego, czy nieletni pracuje. Nie chodzi o nieletniego, który otrzymuje gratyfikację w okresie próby lub nauki bądź kieszonkowe. Ta kara zatem wchodzi w grę wobec nieletnich sporadycznie pracujących, gdyż większość nieletnich nie posiada żadnych dochodów.

Wyrównanie szkody

Według § 78 ust. k., karę tę można zasądzić nieletniemu pracującemu; jej formą może być także potrącenie z wynagrodzenia za pracę. Z reguły kara ta ma miejsce rzadko, gdyż większość nieletnich nie pracuje.

Odstępstwa od tej kary mogą wystąpić w dwóch sytuacjach: 1) według postanowień ogólnych § 24 i 25 ust. k., wobec osób nieletnich i dorosłych; 2) jeżeli poprawę nieletnich zapewniają bardziej środki wychowawcze niż kara sądowa (§ 77 ust. 2 ust. k).

ŚRODKI OCHRONNE

Tytułem kary lub zamiast niej można nieletniemu zasądzić także środki ochronne, tj. przymusowe ochronne leczenie, przepadek rzeczy i przymusowe ochronne wychowanie. Nie można zastosować ochronnego dozoru.

Leczenie ochronne i przepadek rzeczy można zasądzić nieletniemu na tych samych warunkach jak dorosłemu sprawcy. Odnosi się to do osób niepczytalnych, których pobyt na wolności jest niebezpieczny, do osób o zmniejszonej poczytalności, do alkoholików i narkomanów.

Wychowanie ochronne może dotyczyć nieletniego, którego uznano za winnego, jeżeli spełnione są następujące warunki: nie było dostatecznych starań o wychowanie nieletniego, ewentualnie dotychczasowe wychowanie nieletniego było zaniedbane, ewentualnie kara taka jest niezbędna ze względu na jego środowisko.

Z ochronnym wychowaniem nieletniego wiąże się pozbawienie praw wychowawczych rodziców i krewnych oraz oddanie nieletniego na wychowanie kolektywne ze zwiększonym rygorem. Należy zatem dokładnie zbadać wszystkie okoliczności, czy inne środki wychowawcze nie odniosły sukcesu. Uwzględnienie i realizacja tych warunków może być kłopotliwa, trzeba się bowiem opierać na danych przedstawionych przez rodzinę nieletniego, jego otoczenie, miejsce pracy, szkołę itp. Duże znaczenie może mieć i kwestia organu, któremu powierza się troskę o młodzież.⁵ Prawnym organem, któremu sąd powierza uprawnienia

⁵ J. Hudák, J. Mazák: *Spolupráce soudu a orgánu pověřeného péči o děti v trestním stłhání mladistvých*, „Socialistické súdnictvo” 1980, č. 2.

w stosunku do nieletnich, jest Powiatowa Rada Narodowa, a w jej ramach — Wydział Opieki nad Rodziną i Dziećmi. Z praw i obowiązków organów opiekujących się młodzieżą trzeba wymienić następujące: organowi doręcza się odpis aktu oskarżenia, postanowienia sądowe, informację o przebiegu postępowania sądowego; przedstawiciel takiego organu ma prawo zgłaszać propozycje, dawać wskazówki przesłuchiwanym, zabrać głos po nieletnim, pomagać mu przy odwołaniu.

Ochronne wychowanie, według § 85 ust. 3 ust. k., może trwać do osiągnięcia zamierzonego celu, najdłużej jednak do ukończenia 18 lat przez nieletniego. Jeżeli nieletni jest zainteresowany tym, sąd może przedłużyć wychowanie ochronne do ukończenia przezeń 19 lat.⁶

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH NIELETNICH

Różni się ono od ogólnego postępowania karnego, gdyż karanie nieletnich związane jest ze specjalnym celem wychowawczym, dlatego przewiduje się następujące wyjątki:

1. Dobro nieletniego wymaga, by sprawę przekazano sądowi, w którego rejonie nieletni mieszka lub sądowi najbardziej odpowiadającemu warunkom przeprowadzenia postępowania karnego (§ 295 k.p.k.).

2. Nieletni musi mieć obrońcę już na rozprawie wstępnej, od momentu wniesienia oskarżenia.⁷ Obecność obrońcy jest obowiązkowa aż do uprawomocnienia się orzeczenia (§ 36 ust. 1 k.p.k.). Nieletni ma prawo powołać obrońcę, ewentualnie daje mu się obrońcę z urzędu. Obrońca może zastępować nieletniego we wszystkich jego czynnościach jako strony procesowej, ale nie na przykład przy ustosunkowaniu się do przedstawianych dowodów.

3. Nieletniego można aresztować jedynie w ostateczności (§ 293 k.p.k.). Areszt zastępuje się środkami takimi jak wobec dorosłych (poręczenie organu społecznego, pisemne przyrzeczenie), np. pozostawieniem nieletniego pod opieką rodziców lub innych zastępców prawnych, poręczeniem, że nieletni nie uczyni niczego sprzecznego z celem odosobnienia. Można pozostawić nieletniego pod opieką organizacji gospodarczej, w której pracuje lub w internacie szkolnym pod fachową opieką.

4. W postępowaniu przed sądem ogranicza się jawność, można wyłączyć publiczność postępowania, jeżeli jest to z korzyścią dla nieletniego, można wyłączyć nieletniego z niektórych części przewodu sądowego, gdyby jego obecność mogła zaszkodzić jego rozwojowi moralnemu.

⁶ J. Bobek: *K aplikaci některých ustanovení trestních zákonů v řízení proti mladistvým*, „Socialistická zákonost“ 1982, č. 1; O. Suchý: *K reformě trestů a ochranných opatření*, „Socialistická zákonost“ 1978, č. 3.

⁷ J. Bobek: *Účast obhájce v řízení proti mladistvým*, „Socialistická zákonost“ 1978, č. 6.

5. Rozszerzony jest zakres osób uprawnionych do złożenia odwołania na korzyść nieletniego, organ opieki nad młodzieżą może wnieść takie odwołanie również wbrew woli nieletniego.

ZUSAMMENFASSUNG

Das tschechoslowakische Strafgesetz aus dem Jahre 1961 als minderjährig erkennt die Personen vom 15. bis zum 18. Lebensjahr an. Die minderjährigen Straftäter (Verbrechen, Vergehen) tragen die rechtliche Verantwortlichkeit bei Berücksichtigung des Kriteriums der Einsicht. Die weitere Voraussetzung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit ist, daß der Grad der gesellschaftlichen Gefährlichkeit des Tates größer ist als klein. Es bedeutet die Erfordernis des höheren Grades der gesellschaftlichen Gefährlichkeit des Tates als bei den Erwachsenen, gegenüber denen erfordert wird, daß er höher sei als geringfügig. Die Anwendung der Strafe gegenüber den Minderjährigen soll vor allem Erziehungsaspekte bezwecken. Gegenüber den Minderjährigen können folgende Strafmittel angewendet werden: Freiheitsentzug, Einziehung von Sachen, Wiedergutmachung der Schaden. Die Freiheitsentziehung ist nur begrenzt angewendet, grundsätzlich wird sie um die Hälfte vermindert. Die Geldstrafe und die Wiedergutmachung des Schadens betreffen nur die arbeitenden Minderjährigen, werden also auch begrenzt angewendet. Es können auch solche Schutzmittel wie ärztliche Behandlung und Schutzerziehung eintreten. Selbst das Strafverfahren vor dem Gericht weist die erforderlichen Besonderheiten auf, im Vergleich zum Verfahren gegenüber Erwachsenen, in Anbetracht der spezifischen Zwecke der Minderjährigenbestrafung.

